

Kdo je mama?

Marija Jordeva

Kdo je mama? Tista, ki nas rodi? Tista, ki nas doji? Tista, ki nas neguje in varuje? Tista, ki je z nami brezpogojno? Včasih je ženska vloga bila neposredno vezana zgolj za materinstvo in skrb za otroke, moža in dom. Danes to ni več tako. Vendarle pa je še vedno izjemno široko prepričanje, da tako mora biti.

Kdo je mama? Tista, ki nas rodi? Tista, ki nas doji? Tista, ki nas neguje in varuje? Tista, ki je z nami brezpogojno? Včasih je ženska vloga bila neposredno vezana zgolj za materinstvo in skrb za otroke, moža in dom. Danes to ni več tako. Vendarle pa je še vedno izjemno široko prepričanje, da tako mora biti.

Simone de Beauvoir je v poznih 40-ih z izjemno obširno raziskavo zgodovine položaja žensk prišla do ugotovitve – »ženska se ne rodi: ženska to postane«. S tem je de Beauvoirjeva vzpostavila možnost za zgodovinsko, filozofsko, socialno, psihološko in seksualno dekonstrukcijo, zavrnila to nekakšno »žensko bistvo«, ki ni nič drugega, kot sama pravi, priročen konstrukt za družbeno neenakost. Vendar kljub spremembam na področju delitve spolnih vlog in poti enakosti, ki se je odprla, žensko še vedno prepogosto enačimo z materinsko vlogo in se pri tem sklicujemo na »naravno« željo in vrojeno sposobnost za materinstvo.

Družbeni način reprodukcije pa je vendarle dokaj odvisen od biologije človeka. To, da obstajajo ženski organi, ki predstavljajo dom za fetusa devet mesecev, in so nujni za nadaljevanje kakšne družbe, je izoblikovalo diskurz. Diskurz o materinstvu. Vendar kako razumeti materinstvo? Je to biologija? Je družbena konstrukcija? Kljub temu, da si neko telo želi otroka ali pa ga sploh noče, ne moremo mimo dejstva, da je to telo zmožno roditi ne glede pač na njegovo željo in (spolno) identiteto. Torej glede na samo dejstvo, da ena telesa rojevajo (v naturalističnem razumevanju spola so to ženske) in druga telesa oplodijo (v naturalističnem razumevanju spola so to moški) lahko govorimo o dualizmu, o bioloških in fizičnih razlikah med spoloma. Vendar v foucaultovskem duhu poudarjam: kot družbena bitja ne moremo o naravi razmišljati na naraven način. S ponotranjenjem kulture lahko vidimo le skozi kulturna očala, le skozi prizmo kulture, v kateri smo socializirani. Torej tudi telo samo je družbeno skonstruiran pomen. In morda ravno

to razlikovanje med nosečnostjo in oplojevanjem, ki sta na nek način pogoj za reprodukcijo vrste, nas še vedno drži ujeti v dualistični način razumevanja spola in materinske vloge ali instinkta.

Kaj naredi mamo za našo mamo? Je pomembno krvno oziroma biološko nasledstvo, da nam je neka oseba mama?

SPOLNA IDENTITETA ...

... je ena bistvenih identitet, ki jih človek ima. Njegove biološke danosti njegove seksualnosti odločajo o tem, kdo pravzaprav je. In od umestitve v družbeno ga ta odločitev (biološka ali družbena) skozi vse življenje spremlja.

Spolna identiteta človeškega bitja se lahko določi s preučevanjem posameznikovih kromosomov, notranjih in zunanjih spolnih organov in sekundarnih spolnih karakteristik: struktura telesa, velikost prsi, maščobne obloge. Čeprav vse družbe razlikujejo med moškim in žensko na podlagi zgornjih karakteristik, emska definicija (subjektivna perspektiva) spola varira od enega društva do drugega. Kaj je žensko in moško vedenje se od ene družbe do druge bistveno razlikuje.

Prva in neizprosna je torej delitev na dva spola. Takoj, ko se dojenček pojavi na svet, je prvi stavek – ko zdravnik zavpije: Deklica je! ali pa Fantek je! – odločujoči za tega dojenčka. Na spol so vezane določene vloge in pravila obnašanja, ki bodo stalne spremljevalke tega otroka. Spolna vloga je tista, ki jo določa biološki spol, ta pa opredeljuje specifične osebnostne poteze in vedenjske odzive, ki so značilni za osebo tega spola.

Tako je osnova določitve moškega in ženskega telesa, ki predstavlja izhodišče identitete vsakega človeka, njegova temeljna določenost. Telesi moškega in ženske nista enaka, zato se razvijejo pomembne identifikacijske ločenosti. Da bi bila identifikacija popolna, mora vsako telo sprejeti spol, ki mu ga določajo slučajnost spočetja, hormoni in seveda socializacija.

Čeprav biološke značilnosti razumemo kot naravne in neodvisne od človeka, so kulturno določene, saj je to, kar razumemo kot naravno, vedno že družbena konstrukcija. Mulejeva in Zadnikova sta na primer kritizirali idejo spola, ki v družboslovnih raziskavah nastopa v vlogi neodvisne spremenljivke – pojava, ki je dan in kot tak pojasnjuje spremembe na odvisni spremenljivki. Pravita, da tako vpliva na način prehranjevanja, preživljanja prostega časa, oblačenja, čustvovanja, komunikacije, trditi bi lahko celo, da je vse, kar nas obkroža in določa, mogoče gledati skozi prizmo moškega in ženskega. Sprašujeta se, ali je res biološki spol neodvisna spremenljivka, ki temelji izključno na dvospolni delitvi. Trdita, da Zahodne civilizacije tako utemeljujejo (umetno!) hegemonijo.

Fizična podoba spola, ki jo v prvi vrsti označijo genitalne strukture (spolovila in rodila) in potem še sekundarni spolni znaki (prsi, boki itn.), ni vselej dokončna spolna identiteta. Potreben ji je tako imenovani »možganski spol,« kot splošno imenujemo doživljanje in sprejemanje spola. Dogaja se, da človek ni zadovoljen s svojim spolom, zamišlja si celo nasprotno spolno identiteto v doživljanju svoje telesnosti. Ta spol je vedenjski ali psihoški, ki je družbeno in kulturno uveljavljen. Vpis spola pa še ni njegovo dokončno sprejemanje, je pa pritisk v smeri »družbene seksualizacije«, kot bi lahko imenovali »dogotavljanje« spolne identitete skozi usklajevanje z družbenimi normami in pravili.

De Beauvoirjeva je pisala, da lika, ki si ga znotraj družbe nadeva človeško bitje ženskega spola, ne definira nikakršna biološka, psihična, ekonomska usoda. Individuum je lahko kot Drugi vzpostavljen samo s posredovanjem nekoga drugega. Bolj natančno: v otrokovem življenju že na samem začetku posreduje Drugi in že od najnežnejših let se mu ukazovalno vceplja, čemu je zapisan. Tu velja omeniti lacanovski »zrcalni stadij,« ko se otrok prvič vidi v ogledalu. Videnje svoje lastne podobe pripelje do tega, da se otrok začne zavedati matere kot objekta, ki je ločen od njega samega. Kot pravi Lacan, nikoli se ne vidim od tam, od koder me vi gledate. Vse nam je posredovano in preko medija smo posredovani tudi mi sami.

MATERINSTVO: BIOLOGIJA ALI DRUŽBENA KONSTRUKCIJA?

Spolni akti ne vodijo nujno v nosečnost, ampak nosečnost se ne pojavi brez spolnega občevanja (razen umetnega oplojevanja). Torej družbeni način

reprodukcije je dokaj odvisen od bioloških danosti človekove seksualnosti.

Vendarle esencializem oziroma zagovor nekega »bistva,« naravne danosti je v kontekstu feminizma biološki determinizem, ki predpostavlja, da se prirojeno bistvo ženske kaže skozi značilnosti njene anatomije, ki jo razlikujejo od moškega, in da je to bistvo odporno na kulturne in zgodovinske spremembe. Iz esencializma, kot vemo, izhajajo prepričanja, da lahko z biološko različnostjo pojasnimo tudi nekatere socialne razlike med moškimi in ženskami. Če prenesemo na primer na materinstvo, to pomeni, da je materinska vloga ženskam prirojena in zaradi svoje biologije v osnovi enaka v vsakem kulturnem in zgodovinskem okolju. Nasproti esencializmu pa so se postavili družbenokonstruktivistični pristopi, po katerih človeka ne opredeljujejo prirojene značilnosti, tj. biologija, ampak se posameznik kot subjekt vzpostavlja v določenih kulturnih in zgodovinskih okoliščinah. Ženska je preko materinske vloge subjekt, ujet med naravo in kulturo. Njena biološkost (reproduktivne funkcije) je družbeno definirana, njena družbenost (materinska vloga) pa biološko opredeljena. Družbeni pojavi, ki so vezani na naravo (kontekst reprodukcije), v zahodni perspektivi veljajo za najbolj nespremenljivo konstanto človeškega bivanja. Materinstvo je – ne glede na sodobne spremembe v definiciji družine – tudi v sodobnosti tista prevladujoča družinska vloga in praksa, ki konstituira družino. Pomembno vlogo pri nadzorovanju materinstva ima medicina, ki je nosečnost in zgodnje obdobje materinjenja povsem podvrгла svojemu nadzoru. Z napredkom reproduktivnih tehnologij, ki uvajajo nove kategorije mater (npr. biološke, genske, nadomestne) se krepi vloga medicine pri samem spočetju otrok, a obenem tudi vzdržuje pomen biološke podlage materinstva.

Ločevanja na »prvo« (biološko) in »drugo« (družbeno) naravo, ki napeljuje na misel, da je ti dve naravi mogoče ločiti, je že Theodor Adorno označil kot napačno in trdil, da je vsak nagon tako družbeno posredovan, da njegovo naravno nikoli ne pride na dan neposredno, temveč vedno kot družbeno proizvedeno. Moramo razumeti, da biološki proces ni nekakšna vnaprejšnja danost, ki nanjo pozneje učinkuje družbeno, ampak je hkrati vzrok in učinek.

Živa bitja nismo determinirana, njihove prihodnosti ne moremo napovedati. Vsak dražljaj se interpretira, in sicer v mreži, ki je rezultat zgodovine.

Toda to ne pomeni, da dražljaji ne obstajajo neodvisno od nas. Pomeni le, da je to, kar označujemo s pojmom realnost, vselej le rezultat označevanja, procesa, ki dražljajem daje pomen. Mi torej dajemo pomen nosečnosti in materinstvu. Potemtakem nosečnosti in materinstva nikakor ne moremo tematizirati zunaj ideologij, ker ne moremo »sleči« njunega družbenega pomena, dati dol kulturna očala in ju objektivno pogledati.

MATI – SPOLNA VLOGA KOT DRUŽBENA MASKA

Zmožnost maternice, da producira novo človeško bitje, res bistveno ločuje ženske od moških. Toda človeška družba ni nikoli prepuščena naravi, zato materinstvo ni ženska »naravna« poklicanost in njen celotni organizem ni usmerjen k nadaljevanju vrste. To ni biološko univerzalno dejstvo, temveč kulturno privzgojeno.

Materinstvo je koncept, ki se skozi čas spreminja, v različnih zgodovinskih trenutkih se oblikujejo različni pomeni materinstva. »Zdrav razum« in kulturno dominantni pogledi lahko poudarjajo biološke vidike materinstva – to se lahko samo po sebi razume kot »naravno«.

Tako iz feministične teorije sledi, da ni nobenega biološko utemeljenega gona, ki žene ženske k rojevanju ali jih sili k skrbi za otroke, ko jih že imajo. Vez med materjo in otrokom ni biološka, temveč čustvena. Medsebojna in nenehna odvisnost matere in otroka potemtakem ne izvira iz simbioze nosečnosti in iz samega poroda. Željo po materinstvu vpelje kultura in ženska se zmožnosti, da postane mati, nauči. Mi spol in z njim vloge igramo in jih ustvarjamo, ko jih igramo.

ODGOVOR OTROKA

Diskurz je praksa, ki v določenem času in prostoru oblikuje objekte ali področja vedenja, o katerih

govori. Povedano drugače, diskurzi konstruirajo prostor, od koder posamezniki najdemo svoje mesto, od koder lahko govorimo in soustvarjamo našo identiteto. V družbi pa so vedno obstajali in bodo obstajali diskurzi, ki so v danem družbeno-zgodovinskem kontekstu prevladujoči ali hegemoni, ena njihovih poglobitnih strategij pa je oblikovanje »zdravega razuma.« Krepitev materinskega diskurza je tak primer.

Od trenutka, ko se rodimo z »ženskimi« spolnimi organi, ko zdravnik zavpije: Deklica je!, nato pa dobimo svojo prvo punčko kot igračo, in nas naučijo, da moramo zanjo skrbeti in biti odgovorni ter z njo početi vse, kar je z nami mama, pa vse do trenutka, ko same zaželimo otroka z ljubljenim moškim, smo ujeti v diskurz. Vedno smo ujeti v diskurz, kakršenkoli pač je. Torej diskurz je naša usoda. Takoj, ko spregovorimo, postanemo sužnji diskurza. Ujeti smo v diskurz že s tem, da se rodimo z anatomskimi danostmi, glede na katerih nam določijo spol in nas vzgajajo na določen način. In sicer tako, da vemo, kaj ni prav, kaj je prav in celo kaj je več kot prav, torej kaj se od nas pričakuje.

Ko govorimo torej »to je naravno« v povezavi nosečnosti, dojenja, materinske skrbi in ljubezni ali pa karkoli, kar nas obkroža, to pomeni, da je to družbeno naravno, je torej znotraj družbe/kulture kot simboličnem in organiziranem redu, nikakor pa ni objektivna (univerzalna) stvarnost, ki jo je včasih tako zelo težko celo tematizirati ... Tako kot vse ostalo, se tudi struktura in oblika družine kot družbenega pojava spreminja. Kaj je normalno in sprejemljivo vedenje, od ene kulture do druge precej varira, biologija sama pa poteka na kulturno organiziran način.

Za konec, če me vseeno vprašate ... Kdo je torej mama? To odloča kultura, vsekakor ne biologija. Vsak otrok namreč ve, da je mama veliko več, kot pa le ženska, ki ga je rodila.♦

Tema prihodnje številke revije Razpotja:

POTROŠNIŠTVO

Rok za oddajo prispevkov: 8. 12. 2011

info: revijaDHG@yahoo.com

www.razpotja.si